

**LADINA
KEELE LUGEMIK**

keskkooli X ja XI klassile

TEKST

RK „Pedagoogiline Kirjandus“

A-18225

Sündeksempelar

LADINA KEELE LUGEMIK

KESKKOOLI X JA XI KLASSILE

TEKST

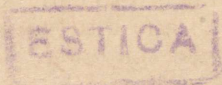
RK

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“

TALLINN 1949

Kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt 27. detsembril 1948. a.

A-10237

TARTU ÜLKOOL
RAAMATUKOGU

SAATEKS.

Käesolev lugemik on koostatud keskkooli X ja XI klassi kava kohaselt. X klassile on määratud lugemispalad 1—33 ja XI klassile 34—57.

Caesari teosest „Commentarii de bello Gallico“ on antud: I raamatust 22 peatükki (sõda helveetslastega) ja VI raamatust 4 peatükki (gallialaste kombed). Materjal on valitud nii, et see sündmustiku käigult, vaatamata kärpimistele, jääb enam-vähem terviklikuks.

Ovidiuselt on esitatud: teosest „Metamorphoses“ katken did „Prooemium“, „Quattuor aetates“, „Deucalion et Pyrrha“ ja „Pyramus et Thisbe“; teosest „Fasti“ katkend „Arion“, teosest „Tristia“ katkend „Ille ego qui fuerim“ (kärbitult). Pealessele on antud rida Ovidiuse sententse.

Cicero teostest on antud „Oratio in Catilinam prima“.

Horatiuse teosest „Carmina“ esitatakse 10 oodi.

Lisana on antud raamatu lõpul rida vanasõnu ja kuulsaid ütlusi ning sententse.

Et sõna sisu oleks õpilasele selgem ning sõna jääks kergemini ja kestmalt meelde, on liit- ja tuletatud sõnad näidatud sulgudes ühtlasi, missugustest sõnadest need on liitunud või tuletatud, välja arvatud juhud, kus põhisõnad esinevad harva. Liitverbide eriti mitmekesise ja rohkearvulise esinemise tõttu on nende täpsemaks eritlemiseks ja mõistmiseks antud ühes liitverbiga ka põhiverb, kui see ei ole esinenud juba varem.

Väljendid, mis on õpilasele tõlkimiseks liiga rasked, on kas tõlgitud eesti keelde või on antud nende tõlkimiseks vajalikke seletusi. (Tekstitõlgete eraldamiseks sõnastikust on tekstitõlgete puhul tarvitatud võrdsusmärki.) Samuti on juhitud õpilase tähelepanu tekstis esinevatele temale veel vähe

tuntud grammatilistele nähtustele kas seletuse või teksti sellekohase tõlke kaudu; seda on tehtud raamatu algusosas sageli, hiljem aga ainult hädavajalikkuse piirides, jättes kõik, mis õpilasele on jõukohane, tema enda lahendada.

Kvantiteedimärke X ja XI klassi tekstiosas ei ole kasutatud, sest nende klasside õpilased peavad juba harjuma järgima õiget kvantiteerimist sõnastiku ja grammatika abil.

COMMENTARII

DE BELLO GALLICO.

LIBER I.

I. Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam ¹ incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam, qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur. Hi omnes lingua, institutis, ² legibus inter se differunt.

Gallos ab Aquitanis Garunna flumen, a Belgis Matrona et Sequana dividit.

Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod ³ a cultu atque humanitate provinciae longissime absunt minimeque ad eos mercatores saepe commeant atque ea, quae ad effeminandos animos pertinent, important, proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. Qua de causa Helvetii quoque reliquos Gallos ⁴ virtute praecedunt, quod fere cotidianis proeliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt.

II. Apud Helvetios longe nobilissimus fuit et ditissimus ¹ Orgetorix. Is M. Messala M. Pisone consulibus regni cupiditate inductus coniurationem nobilitatis fecit et civitati persuasit, ut de finibus suis cum omnibus copiis exirent: perfacile esse, ² cum virtute omnibus praestarent, totius Galliae imperio potiri. Id hoc facilius eis persuasit, quod undique loci natura Helvetii ³

5 continentur. Pro multitudine autem hominum et pro gloria belli
atque fortitudinis angustos se fines habere arbitrabantur, qui
in longitudinem milia passuum CCXL, in latitudinem CLXXX
patebant.

3 1 III. His rebus adducti et auctoritate Orgetorigis permoti
constituerunt ea, quae ad proficiscendum pertinerent, compa-
rere, iumentorum et carrorum quam maximum numerum coë-
mere, sementes quam maximas facere, ut in itinere copia fru-
2 menti suppeteret, cum proximis civitatibus pacem et amici-
tiam confirmare. Ad eas res conficiendas biennium sibi satis
esse duxerunt: in tertium annum profectionem lege confir-
mant.

3 Ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur. Is sibi lega-
4 tionem ad civitates suscepit. In eo itinere persuadet Castico,
Catamantaloëdis filio, Sequano, cuius pater regnum in Sequa-
nis multos annos obtinuerat et a senatu populi Romani amicus
appellatus erat, ut regnum in civitate sua occuparet, quod pater
5 ante habuerat; itemque Dumnorigi Haeduo, fratri Diviciaci,
qui eo tempore principatum in civitate obtinebat ac maxime
plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet eique filiam
6 suam in matrimonium dat. Perfacile factu esse illis probat
conata perficere, propterea quod ipse suae civitatis imperium
obtenturus esset: non esse dubium, quin totius Galliae pluri-
7 mum Helvetii possent; se suis copiis suoque exercitu illis
8 regna conciliaturum confirmat. Hac oratione adducti inter se
fidem et ius iurandum dant et regno occupato per tres poten-
tissimos ac firmissimos populos totius Galliae sese potiri posse
sperant.

4 1 IV. Ea res est Helvetiis per indicium enuntiata. Moribus
suis Orgetorigem ex vinculis causam dicere coëgerunt; dam-
2 natum poenam sequi oportebat, ut igni cremaretur. Die consti-
tuta causae dictionis Orgetorix ad iudicium omnem suam
familiam, ad hominum milia decem, undique coëgit et omnes
clientes obaeratosque suos, quorum magnum numerum habebat,

eodem conduxit; per eos, ne causam diceret, se eripuit. Cum 3
civitas ob eam rem incitata armis ius suum exsequi conaretur
multitudinemque hominum ex agris magistratus cogere, 4
Orgetorix mortuus est; neque abest suspicio, ut Helvetii
arbitrantur, quin ipse sibi mortem consciverit.

V. Post eius mortem nihilo minus Helvetii id, quod con- 1 5
stituerant, facere conantur, ut e finibus suis exeant. Ubi iam 2
se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt, oppida sua omnia,
numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua privata
aedificia incendunt, frumentum omne, praeterquam quod 3
secum portaturi erant, comburunt, ut domum reditionis spe
sublata paratiores ad omnia pericula subeunda essent; trium
mensum molita cibaria sibi quemque domo efferre iubent.
Persuadent Rauracis et Tulingis et Latobrigis finitimis, uti 4
eodem usi consilio oppidis suis vicisque exustis una cum iis
proficiscantur, Boiosque, qui trans Rhenum incoluerant et in
agrum Noricum transierant Noreiamque oppugnarant, recep-
tos ad se socios sibi asciscunt.

VI. Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo 1 6
exire possent: unum per Sequanos, angustum et difficile, inter
montem Iuram et flumen Rhodanum, vix qua singuli carri
ducerentur, mons autem altissimus impendebat, ut facile per-
pauci prohibere possent; alterum per provinciam nostram, 2
multo facilius atque expeditius, propterea quod inter fines
Helvetiorum et Allobrogum, qui nuper pacati erant, Rhodanus
fluit isque nonnullis locis vado transitur. Extremum oppidum 3
Allobrogum est proximumque Helvetiorum finibus Genava.
Ex eo oppido pons ad Helvetios pertinet. Allobrogibus sese vel
persuasuros, quod nondum bono animo in populum Romanum
viderentur, existimabant vel vi coacturos, ut per suos fines
eos ire paterentur. Omnibus rebus ad profectionem compara- 4
tis diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conveniant.
Is dies erat a. d. V Kal. Apr. L. Pisone A. Gabinio consulibus.

7 1 VII. Caesari cum id nuntiatum esset, eos per provinciam
nostram iter facere conari, maturat ab Urbe proficisci et quam
2 maximis potest itineribus in Galliam ulteriorem contendit et
ad Genavam pervenit. Provinciae toti quam maximum potest
3 militum numerum imperat (erat omnino in Gallia ulteriore
legio una), pontem, qui erat ad Genavam, iubet rescindi. Ubi
de eius adventu Helvetii certiores facti sunt, legatos ad eum
mittunt nobilissimos civitatis, cuius legationis Nammeius et
Verucloetius principem locum obtinebant, qui dicerent sibi
esse in animo sine ullo maleficio iter per provinciam facere,
propterea quod aliud iter haberent nullum: rogare, ut eius
4 voluntate id sibi facere liceat. Caesar, quod memoria tenebat
L. Cassium consulem occisum exercitumque eius ab Helvetiis
5 pulsum et sub iugum missum, concedendum non putabat; neque
homines inimico animo data facultate per provinciam itineris
faciundi temperaturos ab iniuria et maleficio existimabat;
6 tamen, ut spatium intercedere posset, dum milites, quos impe-
raverat, convenirent, legatis respondit diem se ad deliberan-
dum sumpturum: si quid vellent, ad Idus Apriles reverterentur.

8 1 VIII. Interea ea legione, quam secum habebat, militibus-
que, qui ex provincia convenerant, a lacu Lemanno, qui in
flumen Rhodanum influit, ad montem Iuram, qui fines Sequa-
norum ab Helvetiis dividit, milia passuum XIX murum in
2 altitudinem pedum sedecim fossamque perducit. Eo opere per-
fecto praesidia disponit, castella communit, quo facilius, si se
3 invito transire conarentur, prohibere possit. Ubi ea dies, quam
constituerat cum legatis, venit et legati ad eum reverterunt,
negat se more et exemplo populi Romani posse iter ulli per
provinciam dare et, si vim facere conentur, prohibitorum
4 ostendit. Helvetii ea spe deiecti navibus iunctis ratibusque
compluribus factis, alii vadis Rhodani, qua minima altitudo
fluminis erat, nonnumquam interdium, saepius noctu, si per-
pere possent, conati, operis munitione et militum concursu et
telis repulsi hoc conatu destiterunt.

IX. Relinquebatur una per Sequanos via, qua Sequanis 1 9
invitis propter angustias ire non poterant. His cum sua sponte 2
persuadere non possent, legatos ad Dumnorigem Haeduum
mittunt, ut eo deprecatore a Sequanis impetrarent. Dumnorix 3
gratia et largitione apud Sequanos plurimum poterat et Helve-
tius erat amicus, quod ex ea civitate Orgetorigis filiam in
matrimonium duxerat, et cupiditate regni adductus novis rebus
studebat et quam plurimas civitates suo beneficio habere ob-
strictas volebat. Itaque rem suscipit et a Sequanis impetrat, 4
ut per fines suos Helvetios ire patiantur, obsidesque uti inter
sese dent, perficit: Sequani, ne itinere Helvetios prohibeant,
Helvetii, ut sine maleficio et iniuria transeant.

XI. Helvetii iam per angustias et fines Sequanorum suas 1 10
copias traduxerant et in Haeduum fines pervenerant eorum-
que agros populabantur. Haedui, cum se suaque ab iis defen- 2
dere non possent, legatos ad Caesarem mittunt rogatum auxi-
lium. Eodem tempore Ambarri, necessarii et consanguinei 3
Haeduum, Caesarem certiolem faciunt sese depopulatis
agris non facile ab oppidis vim hostium prohibere. Item Al- 5
lobroges, qui trans Rhodanum vicos possessionesque habebant,
fuga se ad Caesarem recipiunt et demonstrant sibi praeter
agri solum nihil esse reliqui.

XII. Flumen est Arar, quod per fines Haeduum et 1 11
Sequanorum in Rhodanum influit, incredibili lenitate, ita ut
oculis, in utram partem fluat, iudicari non possit. Id Helvetii
ratibus ac lintribus iunctis transibant. Ubi per exploratores 2
Caesar certior factus est tres iam partes copiarum Helvetios
id flumen traduxisse, quartam vero partem citra flumen
Ararim reliquam esse, de tertia vigilia cum legionibus tribus
e castris profectus ad eam partem pervenit, quae nondum flumen
transierat. Eos impeditos et inopinantes aggressus magnam 3
partem eorum concidit; reliqui sese fugae mandarunt atque in
proximas silvas abdiderunt. Is pagus appellabatur Tigurinus; 4
nam omnis civitas Helvetia in quattuor pagos divisa est. Hic 5

pagus unus, cum domo exisset, patrum nostrorum memoria
L. Cassium consulem interfecerat et eius exercitum sub iugum
6 miserat. Ita sive casu sive consilio deorum immortalium, quae
pars civitatis Helvetiae insignem calamitatem populo Romano
7 intulerat, ea princeps poenas persolvit. Qua in re Caesar non
solum publicas, sed etiam privatas iniurias ultus est, quod eius
soceri L. Pisonis avum, L. Pisonem legatum, Tigurini eodem
proelio quo Cassium interfecerant.

12 1 XIII. Hoc proelio facto reliquas copias Helvetiorum ut
consequi posset, pontem in Arare faciendum curat atque ita
2 exercitum traducit. Helvetii repentino eius adventu commoti,
cum id, quod ipsi diebus XX aegerrime confecerant, ut flumen
transirent, illum uno die fecisse intellegerent, legatos ad eum
mittunt; cuius legationis Divico princeps fuit, qui bello Cassi-
3 ano dux Helvetiorum fuerat. Is ita cum Caesare egit: Si pacem
populus Romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros
atque ibi futuros Helvetios, ubi eos Caesar constituisset atque
4 esse voluisset; sin bello persequi perseveraret, reminisceretur
et veteris incommodi populi Romani et pristinae virtutis Helve-
5 tiorum. Quod improviso unum pagum adortus esset, cum ii, qui
flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne ob eam
rem aut suae magnopere virtuti tribueret aut ipsos despiceret.
6 Se ita a patribus maioribusque suis didicisse, ut magis virtute
7 contenderent, quam dolo aut insidiis niterentur. Quare ne
committeret, ut is locus, ubi constitissent, ex calamitate populi
Romani et internecone exercitus nomen caperet aut memoriam
proderet.

13 1 XIV. His Caesar ita respondit: Eo sibi minus dubitationis
dari, quod eas res, quas legati Helvetii commemorassent,
memoria teneret, atque eo gravius ferre, quo minus merito
3 populi Romani accidissent. Quod si veteris contumeliae obli-
visci vellet, num etiam recentium iniuriarum, quod eo invito iter
per provinciam per vim temptassent, quod Haeduos, quod
Ambarros, quod Allobrogas vexassent, memoriam deponere

posse? Cum ea ita sint, tamen, si obsides ab iis sibi dentur, uti 6
ea, quae polliceantur, facturos intellegat, et si Haeduis de
iniuriis, quas ipsis sociisque eorum intulerint, item si Allobrogi-
bus satisfaciant, sese cum iis pacem esse facturum. Divico 7
respondit: Ita Helvetios a maioribus suis institutos esse, uti
obsides accipere, non dare consuerint; eius rei populum Roma-
num esse testem. Hoc responso dato discessit.

XV. Postero die castra ex eo loco movent. Idem facit 1 14
Caesar equitatumque omnem, ad numerum quattuor milium,
quem ex omni provincia et Haeduis atque eorum sociis coactum
habebat, praemittit, qui videant, quas in partes hostes iter faci-
ant. Qui cupidius novissimum agmen insecuti alieno loco cum 2
equitatu Helvetiorum proelium committunt, et pauci de nostris
cadunt. Quo proelio sublatis Helvetii, quod quingentis equitibus 3
tantam multitudinem equitum propulerant, audacius subsistere
nonnumquam et novissimo agmine proelio nostros lacescere
coeperunt. Caesar suos a proelio continebat ac satis habebat in 4
praesentia hostem rapinis, pabulationibus populationibusque
prohibere. Ita dies circiter quindecim iter fecerunt, uti inter 5
novissimum hostium agmen et nostrum primum non amplius
quinis aut senis milibus passuum interesset.

XXI. [Caesar] ab exploratoribus certior factus hostes sub 1 15
monte consedissee milia passuum ab ipsius castris octo, qualis
esset natura montis et qualis in circuitu ascensus, qui co-
gnoscerent, misit. Renuntiatum est facilem esse. De tertia vigilia 2
T. Labienum, legatum pro praetore, cum duabus legionibus et
iis ducibus, qui iter cognoverant, summum iugum montis
ascendere iubet; quid sui consilii sit, ostendit. Ipse de quarta 3
vigilia eodem itinere, quo hostes ierant, ad eos contendit
equitatumque omnem ante se mittit. P. Considius, qui rei 4
militaris peritissimus habebatur et in exercitu L. Sullae et
postea in M. Crassi fuerat, cum exploratoribus praemittitur.

XXII. Prima luce, cum summus mons a Labieno teneretur, 1 16
ipse ab hostium castris non longius mille et quingentis passibus

abesset neque, ut postea ex captivis comperit, aut ipsius adven-
2 tus aut Labieni cognitus esset, Considius equo admisso ad eum
accurrit, dicit montem, quem a Labieno occupari voluerit, ab
hostibus teneri: id se a Gallicis armis atque insignibus cogno-
3 visse. Caesar suas copias in proximum collem subducit, aciem
instruit. Labienus, ut erat ei praeceptum a Caesare, ne proelium
committeret, nisi ipsius copiae prope hostium castra visae
essent, ut undique uno tempore in hostes impetus fieret, monte
4 occupato nostros expectabat proelioque abstinebat. Multo
denique die per exploratores Caesar cognovit et montem a
suis teneri et Helvetios castra movisse et Considium timore
5 perterritum, quod non vidisset, pro viso sibi renuntiavisse. Eo
die, quo consuerat intervallo, hostes sequitur et milia passuum
tria ab eorum castris castra ponit.

17 1 XXIII. Postridie eius diei, quod omnino biduum super-
erat, cum exercitui frumentum metiri oporteret, et quod a
Bibracte, oppido Haeduum longe maximo et copiosissimo,
non amplius milibus passuum XVIII aberat, rei frumentariae
prospiciendum existimavit: iter ab Helvetiis avertit ac Bibracte
2 ire contendit. Ea res per fugitivos L. Aemilii, decurionis equi-
3 tum Gallorum, hostibus nuntiatur. Helvetii, seu quod timore
perterritos Romanos discedere a se existimarent, eo magis
quod pridie superioribus locis occupatis proelium non commi-
sissent, sive eo quod re frumentaria intercludi posse confide-
rent, commutato consilio atque itinere converso nostros a
novissimo agmine insequi ac lacessere coeperunt.

18 1 XXIV. Postquam id animum advertit, copias suas Caesar
in proximum collem subduxit equitatumque, qui sustineret ho-
2 stium impetum, misit. Ipse interim in colle medio triplicem
3 aciem instruxit legionum quattuor veteranarum, in summo
iugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proxime conscrip-
serat, et omnia auxilia collocavit, ita uti supra se totum montem
hominibus compleret, impedimenta sarcinasque in unum locum
conferri et eum ab his, qui in superiore acie constiterant,

muniri iussit. Helvetii cum omnibus suis carris secuti impedi- 4
menta in unum locum contulerunt; ipsi confertissima acie 5
reieto nostro equitatu, phalange facta sub primam nostram
aciem successerunt.

XXV. Caesar primum suo, deinde omnium ex conspectu 1 19
remotis equis, ut aequato omnium periculo spem fugae tolleret,
cohortatus suos proelium commisit. Milites e loco superiore 2
pilis missis facile hostium phalangem perfregerunt. Ea disiecta
gladiis dstrictis in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad 3
pugnam erat impedimento, quod pluribus eorum scutis uno
ictu pilorum transfixis et colligatis, cum ferrum se inflexisset,
neque evellere neque sinistra impedita satis commode pugnare
poterant, multi ut diu iactato bracchio praeoptarent scutum 4
manu emittere et nudo corpore pugnare. Tandem vulneribus 5
defessi et pedem referre et, quod mons suberat circiter mille
passuum spatio, eo se recipere coeperunt. Capto monte et 6
succedentibus nostris Boii et Tulingi, qui hominum milibus
circiter XV agmen hostium claudebant et novissimis praesidio
erant, ex itinere nostros ab latere aperto aggressi circumvenire,
et id conspicati Helvetii, qui in montem sese receperant, rur-
sus instare et proelium redintegrare coeperunt. Romani con- 7
versa signa bipertito intulerunt: prima et secunda acies, ut
victis ac summotis resisteret, tertia, ut venientes sustineret.

XXVI. Ita ancipiti proelio diu atque acriter pugnatum 1 20
est. Diutius cum sustinere nostrorum impetus non possent,
alteri se, ut coeperant, in montem receperunt, alteri ad impedi-
menta et carros suos se contulerunt. Nam hoc toto proelio, 2
cum ab hora septima ad vesperum pugnatum sit, aversum
hostem videre nemo potuit. Ad multam noctem etiam ad impe- 3
dimenta pugnatum est, propterea quod pro vallo carros obi-
ecerant et e loco superiore in nostros venientes tela conicie-
bant et nonnulli inter carros raedasque mataras ac tragulas
subiciebant nostrosque vulnerabant. Diu cum esset pugnatum, 4
impedimentis castrisque nostri potiti sunt. Ibi Orgetorigis filia

5 atque unus e filiis captus est. Ex eo proelio circiter hominum
milia CXXX superfuerunt eaque tota nocte continenter ierunt;
nullam partem noctis itinere intermisso in fines Lingonum die
quarto pervenerunt, cum et propter vulnera militum et propter
sepulturam occisorum nostri triduum morati eos sequi non
6 potuissent. Caesar ad Lingonas litteras nuntiosque misit, ne
eos frumento neve alia re iuvarent: qui si iuvisset, se eodem
loco, quo Helvetios, habiturum. Ipse triduo intermisso cum
omnibus copiis eos sequi coepit.

21 1 XXVII. Helvetii omnium rerum inopia adducti legatos
2 de deditioe ad eum miserunt. Qui cum eum in itinere conven-
nissent seque ad pedes proiecissent suppliciterque locuti flentes
pacem petissent, atque eos in eo loco, quo tum essent, suum
3 adventum exspectare iussisset, paruerunt. Eo postquam Caesar
pervenit, obsides, arma, servos, qui ad eos perfugissent,
4 poposcit. Dum ea conquiruntur et conferuntur nocte intermissa,
circiter hominum milia sex eius pagi, qui Verbigenus appel-
latur, sive timore perterriti, ne armis traditis supplicio affice-
rentur, sive spe salutis inducti, quod in tanta multitudine
dediticiorum suam fugam aut occultari aut omnino ignorari
posse existimarent, prima nocte e castris Helvetiorum egressi
ad Rhenum finesque Germanorum contenderunt.

22 1 XXVIII. Quod ubi Caesar rescit, quorum per fines
ierant, his, uti conquirerent et reducerent, si sibi purgati esse
2 vellent, imperavit; reductos in hostium numero habuit, reliquos
omnes obsidibus, armis, perfugis traditis in deditioem accepit.
3 Helvetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, unde erant pro-
fecti, reverti iussit et, quod omnibus frugibus amissis domi nihil
erat, quo famem tolerarent, Allobrogibus imperavit, ut iis
frumenti copiam facerent; ipsos oppida vicosque, quos incen-
4 derant, restituere iussit. Id ea maxime ratione fecit, quod noluit
eum locum, unde Helvetii discesserant, vacare, ne propter
bonitatem agrorum Germani, qui trans Rhenum incolunt, e suis
finibus in Helvetiorum fines transirent et finitimi Galliae pro-

vinciae Allobrogibusque essent. Boios petentibus Haeduis, quod 5
egregia virtute erant cogniti, ut in finibus suis collocarent,
concessit; quibus illi agros dederunt quosque postea in parem
iuris libertatisque condicionem, atque ipsi erant, receperunt.

LIBER VI.

XIII. In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt 1 23
numero atque honore, genera sunt duo. Nam plebes paene ser-
vorum habetur loco, quae nihil audet per se, nulli adhibetur
consilio. Plerique, cum aut aere alieno aut magnitudine tribu- 2
torum aut iniuria potentiorum premuntur, sese in servitatem
dicant nobilibus, quibus in hos eadem omnia sunt iura, quae
dominis in servos.

Sed de his duobus generibus alterum est druidum, alterum 3
equitum. Illi rebus divinis intersunt, sacrificia publica ac privata 4
procurant, religiones interpretantur; ad hos magnus adulescen-
tium numerus disciplinae causa concurrat, magnoque hi sunt
apud eos honore. Nam fere de omnibus controversiis publicis 5
privatisque constituunt et, si quod est admissum facinus, si
caedes facta, si de hereditate, de finibus controversia est, idem
decernunt, praemia poenasque constituunt. Si qui aut privatus 6
aut populus eorum decreto non stetit, sacrificiis interdicunt.
Haec poena apud eos est gravissima. Quibus ita est interdictum, 7
hi numero impiorum ac sceleratorum habentur, his omnes dece-
dunt, aditum sermonemque defugiunt, ne quid ex contagione
incommodi accipiant, neque his petentibus ius redditur neque
honus ullus communicatur. His autem omnibus druidibus prae- 8
est unus, qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc mor- 9
tuo aut, si qui ex reliquis excellit dignitate, succedit, aut, si
sunt plures pares, suffragio druidum, nonnumquam etiam armis
de principatu contendunt. Hi certo anni tempore in finibus 10
Carnutum, quae regio totius Galliae media habetur, considunt
in loco consecrato. Huc omnes undique, qui controversias

11 habent, conveniunt eorumque decretis iudiciisque parent. Disciplina in Britannia reperta atque inde in Galliam translata esse existimatur, et nunc, qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illo discendi causa proficiscuntur.

24 1 XV. Alterum genus est equitum. Hi, cum est usus atque aliquod bellum incidit (quod fere ante Caesaris adventum quotannis accidere solebat, uti aut ipsi iniurias inferrent aut illatas
2 propulsarent), omnes in bello versantur, atque eorum ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circum se ambactos clientesque habet. Hanc unam gratiam potentiamque noverunt.

25 1 XVI. Natio est omnis Gallorum admodum dedita religionibus, atque ob eam causam, qui sunt affecti gravioribus morbis
2 quique in proeliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant aut se immolatuos vovent administrisque
3 ad ea sacrificia druidibus utuntur, quod, pro vita hominis nisi hominis vita reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur, publiceque eiusdem generis habent instituta sacrificia. Alii immani magnitudine simulacra habent,
4 quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent; quibus succensis circumventi flamma exanimantur
5 homines. Supplicia eorum, qui in furto aut latrocinio aut aliqua noxia sint comprehensi, gratiora dis immortalibus esse arbitrantur; sed, cum eius generis copia deficit, etiam ad innocentium supplicia descendunt.

26 1 XIX. Viri, quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis aestimatione facta cum dotibus
2 communicant. Huius omnis pecuniae coniunctim ratio habetur fructusque servantur; uter eorum vita superavit, ad eum pars
3 utriusque cum fructibus superiorum temporum pervenit. Viri in uxores, sicuti in liberos, vitae necisque habent potestatem; et cum pater familiae illustriore loco natus decessit, eius propinqui conveniunt et, de morte si res in suspicionem venit, de uxoribus in servilem modum quaestionem habent et, si

compertum est, igni atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt.

Funera sunt pro cultu Gallorum magna et sumptuosa; 4 omniaque, quae vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia, ac paulo supra hanc memoriam servi et clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, iustis funeribus confectis una cremabantur.

METAMORPHOSES.

PROOEMIUM.

27 ¹ In nova fert animus mutatas dicere formas
 corpora. Di, coeptis (nam vos mutastis et illas)
 aspirate meis primaque ab origine mundi
 ad mea perpetuum deducite tempora carmen!

(I, 1—4)

QUATTUOR AETATES

28 ¹ Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo
 sponte sua, sine lege fidem rectumque colebat.
 Poena metusque aberant nec verba minantia fixo
 aere ligabantur nec supplex turba timebat
⁵ iudicis ora sui, sed erant sine vindice tuti.
 Nondum caesa suis, peregrinum ut viseret orbem,
 montibus in liquidas pinus descenderat undas
 nullaque mortales praeter sua litora norant.
 Nondum praecipites cingebant oppida fossae;
¹⁰ non tuba directi, non aeris cornua flexi,
 non galeae, non ensis erant: sine militis usu
 mollia securae peragebant otia gentes.
 Ipsa quoque immunis rastroque intacta nec ullis
 saucia vomeribus per se dabat omnia tellus;
¹⁵ contentique cibus nullo cogente creatis
 arbuteos fetus montanaque fraga legebant

cornaque et in duris haerentia mora rubetis
 et, quae deciderant patula Iovis arbore, glandes.
 Ver erat aeternum placidique tepentibus auris
 20 mulcebant zephyri natos sine semine flores.
 Mox etiam fruges tellus inarata ferebat
 nec renovatus ager gravidis canebat aristis;
 flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant
 flavaque de viridi stillabant ilice mella.
 25 Postquam Saturno tenebrosa in Tartara misso
 sub Iove mundus erat, subiit argentea proles,
 auro deterior, fulvo pretiosior aere.
 Iuppiter antiqui contraxit tempora veris
 perque hiemes aestusque et inaequales autumnos
 30 et breve ver spatiis exegit quattuor annum.
 Tum primum siccis aër fervoribus ustus
 canduit et ventis glacies astricta pependit.
 Tum primum subiere domos. Domus antra fuerunt
 et densi frutices et vinctae cortice virgae.
 35 Semina tum primum longis Cerealia sulcis
 obruta sunt pressique iugo gemuere iuvenci.
 Tertia post illam successit aënea proles,
 saevior ingeniis et ad horrida promptior arma,
 non scelerata tamen. De duro est ultima ferro.
 40 Protinus irrupit venae peioris in aevum
 omne nefas: fugere pudor verumque fidesque;
 in quorum subiere locum fraudesque dolique
 insidiaeque et vis et amor sceleratus habendi.
 Vela dabant ventis, nec adhuc bene noverat illos
 45 navita, quaeque diu steterant in montibus altis,
 fluctibus ignotis exsultavere carinae.
 Communemque prius, ceu lumina solis et auras,
 cautus humum longo signavit limite mensor.
 Nec tantum segetes alimentaue debita dives
 50 poscebatur humus, sed itum est in viscera terrae,

quasque recondiderat Stygiisque admoverat umbris,
effodiuntur opes, irritamenta malorum.
Iamque nocens ferrum ferroque nocentius aurum
prodierat; prodit bellum, quod pugnat utroque
55 sanguineaque manu crepitantia concutit arma.
Vivitur ex raptō; non hospes ab hospite tutus,
non socer a genero, fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti;
lurida terribiles miscent aconita novercae;
60 filius ante diem patrios inquirat in annos.
Victa iacet pietas, et virgo caede madentes
ultima caelestum terras Astraera reliquit.

(I, 89—150)

DEUCALION ET PYRRHA.

29 1 Separat Aonios Oetaeis Phocis ab arvis,
terra ferax, dum terra fuit, sed tempore in illo
pars maris et latus subitarum campus aquarum.
Mons ibi verticibus petit arduus astra duobus,
5 nomine Parnasus, superantque cacumina nubes.
Hic ubi Deucalion (nam cetera texerat aequor)
cum consorte tori parva rate vectus adhaesit,
Corycidas nymphas et numina montis adorant
fatidicamque Themis, quae tunc oracla tenebat.
10 Non illo melior quisquam nec amantior aequi
vir fuit aut illa metuentior ulla deorum.

Iuppiter ut liquidis stagnare paludibus orbem
et superesse virum de tot modo milibus unum
et superesse videt de tot modo milibus unam,
15 innocuos ambo, cultores numinis ambo,
nubila disiecit nimisque aquilone remotis
et caelo terras ostendit et aethera terris.

Nec maris ira manet, positoque tricuspede telo
mulcet aquas rector pelagi supraque profundum
20 exstantem atque umeros innato murice tectum
caeruleum Tritona vocat conchaeque sonanti
inspirare iubet fluctusque et flumina signo
iam revocare dato. Cava bucina sumitur illi,
tortilis, in latum quae turbine crescit ab imo,
25 bucina, quae, medio concepti ubi aëra ponto,
litora voce replet sub utroque iacencia Phoebō.
Tunc quoque, ut ora dei madida rorantia barba
contigit et cecinit iussos inflata receptus,
omnibus audita est telluris et aequoris undis
30 et, quibus est undis audita, coërcuit omnes.
Iam mare litus habet, plenos capit alveus amnes;
flumina subsidunt collesque exire videntur;
surgit humus, crescunt loca decrescentibus undis,
postque diem longam nudata cacumina silvae
35 ostendunt limumque tenent in fronde relictum.

Redditus orbis erat. Quem postquam vidit inanem
et desolatas agere alta silentia terras,
Deucalion lacrimis ita Pyrrham affatur obortis:
„O soror, o coniunx, o femina sola superstes,
40 „quam commune mihi genus et patruelis origo,
„deinde torus iunxit, nunc ipsa pericula iungunt,
„terrarum, quascumque vident occasus et ortus,
„nos duo turba sumus; possedit cetera pontus.
„Haec quoque adhuc vitae non est fiducia nostrae
45 „certa satis; terrent etiam nunc nubila mentem.
„Quis tibi, si sine me fatis erepta fuisses,
„nunc animus, miseranda, foret? Quo sola timorem
„ferre modo posses? Quo consolante doleres?
„Namque ego, crede mihi, si te quoque pontus haberet,
50 „te sequerer, coniunx, et me quoque pontus haberet.
„O utinam possem populos reparare paternis

„artibus atque animas formatae infundere terrae!
„Nunc genus in nobis restat mortale duobus
„(sic visum superis) hominumque exempla manemus.“

55 Dixerat, et flebant. Placuit caeleste precari
numen et auxilium per sacras quaerere sortes.
Nulla mora est: adeunt pariter Cephisidas undas,
ut nondum liquidas, sic iam vada nota secantes.
Inde ubi libatos irroravere liquores

60 vestibus et capiti, flectunt vestigia sanctae
ad delubra deae, quorum fastigia turpi
pallebant musco stabantque sine ignibus arae.
Ut templi tetigere gradus, procumbit uterque
pronus humi gelidoque pavens dedit oscula saxo
65 atque ita, „Si precibus“, dixerunt, „numina iustis
„victa remollescunt, si flectitur ira deorum,
„dic, Themis, qua generis damnum reparabile nostri
„arte sit, et mersis fer opem, mitissima, rebus!“

Mota dea est sortemque dedit: „Discedite templo
70 „et velate caput cinctasque resolvite vestes
„ossaque post tergum magnae iactate parentis.“

Obstipuere diu, rumpitque silentia voce
Pyrrha prior iussisque deae parere recusat,
detque sibi veniam, pavido rogat ore pavetque
75 laedere iactatis maternas ossibus umbras.

Interea repetunt caecis obscura latebris
verba datae sortis secum inter seque volutant.
Inde Promethides placidis Epimethida dictis
mulcet et, „Aut fallax“, ait, „est sollertia nobis
80 „aut pia sunt nullumque nefas oracula suadent.
„Magna parens terra est; lapides in corpore terrae
„ossa reor dici; iacere hos post terga iubemur.“

Coniugis augurio quamquam Titania mota est,
spes tamen in dubio est: adeo caelestibus ambo
85 diffidunt monitis. Sed quid temptare nocebit?

Discedunt velantque caput tunicasque recingunt
et iussos lapides sua post vestigia mittunt.
Saxa (quis hoc credat, nisi sit pro teste vetustas?)
ponere duritiem coepere suumque rigorem
90 mollirique mora mollitaque ducere formam.
Mox, ubi creverunt naturaque mitior illis
contigit, ut quaedam, sic non manifesta videri
forma potest hominis, sed, uti de marmore coepta,
non exacta satis rudibusque simillima signis.
95 Quae tamen ex illis aliquo pars umida suco
et terrena fuit, versa est in corporis usum;
quod solidum est flectique nequit, mutatur in ossa;
quae modo vena fuit, sub eodem nomine mansit;
inque brevi spatio superiorum numine saxa
100 missa viri manibus faciem traxere virorum
et de femineo reparata est femina iactu.
Inde genus durum sumus experiensque laborum
et documenta damus, qua simus origine nati.

(I, 313—415)

PYRAMUS ET THISBE.

1 Pyramus et Thisbe, iuvenum pulcherrimus alter, 30
altera, quas oriens habuit, praelata puellis,
contiguas tenere domos, ubi dicitur altam
coctilibus muris cinxisse Semiramis urbem.
5 Notitiam primosque gradus vicinia fecit,
tempore crevit amor. Taedae quoque iure coissent,
sed vetuere patres. Quod non potuere vetare,
ex aequo captis ardebant mentibus ambo.
Conscius omnis abest; nutu signisque loquuntur;
10 quoque magis tegitur, tectus magis aestuat ignis.
Fissus erat tenui rima, quam duxerat olim,
cum fieret, paries domui communis utriue.

Id vitium nulli per saecula longa notatum
(quid non sentit amor?) primi vidistis amantes
15 et vocis fecistis iter tutaeque per illud
murmure blanditiae minimo transire solebant.
Saepe, ubi constiterant hinc Thisbe, Pyramus illinc
inque vices fuerat captatus anhelitus oris,
„Invide“, dicebant, „paries, quid amantibus obstas?
20 „Quantum erat, ut sineres toto nos corpore iungi,
„aut, hoc si nimium est, vel ad oscula danda pateres?
„Nec sumus ingrati: tibi nos debere fatemur,
„quod datus est verbis ad amicas transitus aures.“
Talia diversa nequiquam sede locuti
25 sub noctem dixere „vale“ partique dedere
oscula quisque suae non pervenientia contra.

Postera nocturnos aurora removerat ignes
solque pruinosas radiis siccaverat herbas:
ad solitum coïere locum. Tum murmure parvo
30 multa prius questi statuunt, ut nocte silenti
fallere custodes foribusque excedere temptent,
cumque domo exierint, urbis quoque tecta relinquunt,
neve sit errandum lato spatiantibus arvo,
convenient ad busta Nini lateantque sub umbra
35 arboris: arbor ibi niveis uberrima pomis,
ardua morus, erat, gelido contermina fonti.
Pacta placent; et lux tarde discedere visa
praecipitatur aquis et aquis nox exit ab isdem.

Callida per tenebras versato cardine Thisbe
40 egreditur fallitque suos adopertaque vultum
pervenit ad tumulum dictaque sub arbore sedit:
audacem faciebat amor. Venit ecce recenti
caede leaena boum spumantes oblita rictus
depositura sitim vicini fontis in unda.
45 Quam procul ad lunae radios Babylonia Thisbe
vidit et obscurum trepido pede fugit in antrum,

dumque fugit, tergo velamina lapsa reliquit.
Ut lea saeva sitim multa compescuit unda,
dum redit in silvas, inventos forte sine ipsa
50 ore cruentato tenues laniavit amictus.

Serius egressus vestigia vidit in alto
pulvere certa ferae totoque expalluit ore
Pyramus. Ut vero vestem quoque sanguine tinctam
repperit, „Una duos“, inquit, „nox perdet amantes,
55 „e quibus illa fuit longa dignissima vita;
„nostra nocens anima est: ego te, miseranda, peremi,
„in loca plena metus qui iussi nocte venires,
„nec prior huc veni. Nostrum divellite corpus
„et scelerata fero consumite viscera morsu,
60 „o quicumque sub hac habitatis rupe, leones!
„Sed timidi est optare necem.“ Velamina Thisbes
tollit et ad pactae secum fert arboris umbram.
Utque dedit notae lacrimas, dedit oscula vesti,
„Accipe nunc“, inquit, „nostri quoque sanguinis haustus!“
65 Quoque erat accinctus, demisit in ilia ferrum,
nec mora, ferventi moriens e vulnere traxit
et iacuit resupinus humo; cruor emicat alte,
non aliter, quam cum vitiato fistula plumbo
scinditur et tenui stridente foramine longas
70 eiaculatur aquas atque ictibus aëra rumpit.
Arborei fetus aspergine caedis in atram
vertuntur faciem madefactaque sanguine radix
purpureo tingit pendentia mora colore.

Ecce metu nondum posito, ne fallat amantem,
75 illa redit iuvenemque oculis animoque requirit,
quantaque vitarit, narrare pericula gestit.
Utque locum et visa cognoscit in arbore formam,
sic facit incertam pomi color; haeret, an haec sit.
Dum dubitat, tremebunda videt pulsare cruentum
80 membra solum retroque pedem tulit oraque buxo

pallidiora gerens exhorruit aequoris instar,
quod tremit, exigua cum summum stringitur aura.
Sed postquam remorata suos cognovit amores,
percutit indignos claro plangore lacertos

85 et laniata comas amplexaque corpus amatum
vulnera supplevit lacrimis fletumque cruori
miscuit et gelidis in vultibus oscula figens
„Pyrame“, clamavit, „quis te mihi casus ademit?
„Pyrame, responde! Tua te, carissime, Thisbe
90 „nominat; exaudi vultusque attolle iacentes!“

Ad nomen Thisbes oculos iam morte gravatos
Pyramus erexit visaque recondidit illa.

Quae postquam vestemque suam cognovit et ense
vidit ebur vacuum, „Tua te manus“, inquit, „amorque
95 „perdidit, infelix! Est et mihi fortis in unum
„hoc manus, est et amor: dabit hic in vulnera vires.
„Persequar extinctum letique miserrima dicar
„causa comesque tui; quique a me morte revelli,
„heu! sola poteris, poteris nec morte revelli.
100 „Hoc tamen amborum verbis estote rogati,
„o multum miseri meus illiusque parentes,
„ut, quos certus amor, quos hora novissima iunxit,
componi tumulo non invidetis eodem.
„At tu, quae ramis arbor miserabile corpus
105 „nunc tegis unius, mox es tectura duorum,
„signa tene caedis pullosque et luctibus aptos
„semper habe fetus, gemini monumenta cruoris!“

Dixit et aptato pectus mucrone sub imum
incubuit ferro, quod adhuc a caede tepebat.
110 Vota tamen tetigere deos, tetigere parentes:
nam color in pomo est, ubi permaturuit, ater;
quodque rogis superest, una requiescit in urna.

(IV, 55—166)

FASTI.

ARION.

- 1 Quod mare non novit, quae nescit Ariona tellus? 31
Carmine currentes ille tenebat aquas.
Saepe sequens agnam lupus est a voce retentus,
saepe avidum fugiens restitit agna lupum;
- 5 saepe canes leporesque umbra iacuere sub una,
et stetit in saxo proxima cerva leae,
et sine lite loquax cum Palladis alite cornix
sedit, et accipitri iuncta columba fuit.
Cynthia saepe tuis fertur, vocalis Arion,
- 10 tamquam fraternis obstipuisse modis.
Nomen Arionium Siculas impleverat urbes
captaque erat lyricis Ausonis ora sonis.
Inde domum repetens puppim conscendit Arion
atque ita quaesitas arte ferebat opes.
- 15 Forsitan, infelix, ventos undasque timebas,
at tibi nave tua tutius aequor erat.
Namque gubernator dstricto constitit ense
ceteraque armata conscia turba manu.
Quid tibi cum gladio? Dubiam rege, navita, puppim!
- 20 Non haec sunt digitis arma tenenda tuis.
Ille metu pavidus, „Mortem non deprecor“, inquit,
„sed liceat sumpta pauca referre lyra.“
Dant veniam ridentque moram. Capit ille coronam,
quae possit crines, Phoebe, decere tuos.
- 25 Induerat Tyrio bis tinctam murice pallam.
Reddidit icta suos pollice chorda sonos;
flebilibus numeris veluti canentia dura
traiectus pinna tempora cantat olor.
Protinus in medias ornatus desilit undas;
- 30 spargitur impulsa caerulea puppis aqua.

Inde (fide maius) tergo delphina recurvo
se memorant oneri supposuisse novo.

Ille sedens citharamque tenet pretiumque vehendi
cantat et aequoreas carmine mulcet aquas.

35 Di pia facta vident: astris delphina recepit
Iuppiter et stellas iussit habere novem.

(II, 83—118)

TRISTIA.

ILLE EGO QUI FUERIM.

- 32 1 Ille ego qui fuerim, tenerorum lusor amorum,
quem legis, ut noris, accipe, posteritas.
Sulmo mihi patria est, gelidis uberrimus undis,
milia qui novies distat ab Urbe decem.
- 5 Editus hic ego sum, nec non, ut tempora noris,
cum cecidit fato consul uterque pari.
Si quid id est, usque a proavis vetus ordinis heres,
non modo fortunae munere factus eques.
Nec stirps prima fui: genito sum fratre creatus,
10 qui tribus ante quater mensibus ortus erat.
- 17 Frater ad eloquium viridi tendebat ab aevo,
fortia verbosi natus ad arma fori,
at mihi iam puero caelestia sacra placebant
20 inque suum furtim Musa trahebat opus.
Saepe pater dixit: „Studium quid inutile temptas?
„Maeonides nullas ipse reliquit opes.“
Motus eram dictis totoque Helicone relicto
scribere temptabam verba soluta modis.
- 25 Sponte sua carmen numeros veniebat ad aptos
et, quod temptabam scribere, versus erat.
- 41 Temporis illius colui fovique poëtas,
quotque aderant vates, rebar adesse deos.

- Saepe suas volucres legit mihi grandior aevo,
quaeque nocet serpens, quae iuvat herba, Macer.
- 45 Saepe suos solitus recitare Propertius ignes
iure sodalicii, quo mihi iunctus erat.
Ponticus heroo, Bassus quoque clarus iambis
dulcia convictus membra fuere mei;
et tenuit nostras numerosus Horatius aures,
50 dum ferit Ausonia carmina culta lyra.
Vergilium vidi tantum, nec avara Tibullo
tempus amicitiae fata dedere meae.
Successor fuit hic tibi, Galle, Propertius illi,
quartus ab his serie temporis ipse fui.
- 55 Utque ego maiores, sic me coluere minores,
notaque non tarde facta Thalia mea est.
Carmina cum primum populo iuvenalia legi,
barba resecta mihi bisve semelve fuit.
Moverat ingenium totam cantata per Urbem
60 nomine non vero dicta Corinna mihi.
Multa quidem scripsi, sed, quae vitiosa putavi,
emendaturis ignibus ipse dedi.
Tunc quoque, cum fugerem, quaedam placitura cremavi
iratus studio carminibusque meis.
- 93 Iam mihi canities pulsus melioribus annis
venerat antiquas miscueratque comas
- 95 postque meos ortus Pisaea vinctus oliva
abstulerat decies praemia victor eques,
cum maris Euxini positos ad laeva Tomitas
quaerere me laesi principis ira iubet.
- 111 Hic ego, finitimis quamvis circumsoner armis,
tristia, quo possum, carmine fata levo,
quod quamvis nemo est, cuius referatur ad aures,
sic tamen absumo decipioque diem.

115 Ergo quod vivo durisque laboribus obsto
nec me sollicitae taedia lucis habent,
gratia, Musa, tibi! Nam tu solacia praebes,
tu curae requies, tu medicina venis;
tu dux et comes es; tu nos abducis ab Histro,
120 in medioque mihi das Helicone locum;
tu mihi, quod rarum est, vivo sublime dedisti
nomen, ab exsequiis quod dare fama solet,
nec, qui detractat praesentia, Livor iniquo
ullum de nostris dente momordit opus.
125 Nam, tulerint magnos cum saecula nostra poëtas,
non fuit ingenio fama maligna meo,
cumque ego praeponam multos mihi, non minor illis
dicor et in toto plurimus orbe legor.
Si quid habent igitur vatum praesagia veri,
130 protinus ut moriar, non ero, terra, tuus.
Sive favore tuli, sive hanc ego carmine famam,
iure tibi grates, candide lector, ago.

(IV, 10)

SENTENTIAE.

I.

- 33
1. Perfer et obdura: labor hic tibi proderit olim!
 2. Ardua molimur, sed nulla, nisi ardua, virtus.
 3. Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.
 4. Longa mora est nobis omnis, quae gaudia differt.
 5. Quod refugit, multi cupiunt; odere, quod instat.
 6. Nitimur in vetitum semper cupimusque negata.
 7. Principiis obsta: sero medicina paratur.
 8. Este procul lites et amarae proelia linguae!
 9. Conscia mens recti famae mendacia ridet.
 10. Cede repugnanti, cedendo victor abibis!

II.

11. Dum vires annique sinunt, tolerate labores;
iam veniet tacito tarda senecta pede.
12. Nec, quae praeteriit, item revocabitur unda,
nec, quae praeteriit, hora redire potest.
13. Quid magis est durum saxo, quid mollius unda?
Dura tamen molli saxa cavantur aqua.
14. Flumina pauca vides de magnis fontibus orta,
plurima collectis multiplicantur aquis.
15. Omnia sunt hominum tenui pendentia filo
et subito casu, quae valere, ruunt.
16. Non minor est virtus, quam quaerere, parta tueri;
casus inest illic, hic erit artis opus.
17. Turpe quidem dictu, sed, si modo vera fatemur,
vulgus amicitias utilitate probat.
18. In pretio pretium nunc est, dat census honores,
census amicitias, pauper ubique iacet.
19. Donec eris felix, multos numerabis amicos;
tempora si fuerint nubila, solus eris.
20. Fortior est, qui se, quam qui fortissimā vincit
moenia, nec virtus altius ire potest.

ORATIO IN CATILINAM PRIMA

IN SENATU HABITA.

34 1 I. Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? Quam diu etiam furor iste tuus eludet? Quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? Nihilne te nocturnum praesidium Palatii, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt? Patere tua consilia non sentis? Constrictam iam horum omnium scientia teneri coniurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris?

2 O tempora, o mores! Senatus haec intellegit, consul videt; hic tamen vivit! Vivit? immo vero etiam in senatum venit, fit publici consilii particeps, notat et designat oculis ad caedem unumquemque nostrum. Nos autem, fortes viri, satis facere rei publicae videmur, si istius furorem ac tela vitemus.

Ad mortem te, Catilina, duci iussu consulis iam pridem oportebat, in te conferri pestem istam, quam tu in nos machinaris. An vero vir amplissimus P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Gracchum, mediocriter labefactantem statum rei publicae privatus interfecit: Catilinam, orbem terrae caede atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus? Nam illa nimis antiqua praetereo, quod C. Servilius Ahala Sp. Maelium novis rebus studentem manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac re publica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis

civem perniciosum quam acerbissimum hostem coërcerent. Habemus senatus consultum in te, Catilina, vehemens et grave; non deest rei publicae consilium neque auctoritas huius ordinis: nos, nos, dico aperte, consules desumus.

II. Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid res publica detrimenti caperet: nox nulla intercessit — interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre, avo, maioribus; occisus est cum liberis M. Fulvius consularis. Simili senatus consulto C. Mario et L. Valerio consulibus est permissa res publica: num unum diem postea L. Saturninum tribunum plebis et C. Servilium praetorem mors ac rei publicae poena remorata est? At nos vicesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Habemus enim huius modi senatus consultum, verum inclusum in tabulis, tamquam in vagina reconditum, quo ex senatus consulto confestim te interfectum esse, Catilina, convenit. Vivis, et vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, patres conscripti, me esse clementem, cupio in tantis rei publicae periculis me non dissolutum videri, sed iam me ipse inertiae nequitiaeque condemno.

Castra sunt in Italia contra populum Romanum in Etruriae faucibus collocata, crescit in dies singulos hostium numerus; eorum autem castrorum imperatorem ducemque hostium intra moenia atque adeo in senatu videmus intestinam aliquam cotidie perniciem rei publicae molientem. Si te iam, Catilina, comprehendi, si interfici iussero, credo, erit verendum mihi, ne non potius hoc omnes boni serius a me quam quisquam crudelius factum esse dicat.

Verum ego hoc, quod iam pridem factum esse oportuit, certa de causa nondum adducor, ut faciam. Tum denique interficere, cum iam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui similis inveniri poterit, qui id non iure factum esse fateatur. Quam diu quisquam erit, qui te defendere audeat, vives, sed vives ita, ut vivis, multis meis et firmis praesidiis obsessus,

ne commovere te contra rem publicam possis. Multorum te etiam oculi et aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur atque custodient.

36

III. Etenim quid est, Catilina, quod iam amplius expectes, si neque nox tenebris obscurare coetus nefarios neque privata domus parietibus continere voces coniurationis tuae potest, si illustrantur, si erumpunt omnia? Muta iam istam mentem, mihi crede, obliviscere caedis atque incendiorum. Teneris undique; luce sunt clariora nobis tua consilia omnia, quae iam mecum licet recognoscas.

7

Meministine me a. d. XII Kal. Nov. dicere in senatu fore in armis certo die, qui dies futurus esset a. d. VI Kal. Nov., C. Manlium, audaciae satellitem atque administrum tuae? Num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox tamque incredibilis, verum, id quod multo magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu caedem te optimatum contulisse in a. d. V Kal. Nov., tum cum multi principes civitatis Roma non tam sui conservandi quam tuorum consiliorum reprimendorum causa profugerunt. Num infitiri potes te illo ipso die meis praesidiis, mea diligentia circumclusum commovere te contra rem publicam non potuisse, cum tu discessu ceterorum nostra tamen, qui remansissemus, caede contentum te esse dicebas?

8

Quid? cum te Praeneste Kal. ipsis Nov. occupaturum nocturno impetu esse confideres, sensistine illam coloniam meo iussu meis praesidiis, custodiis, vigiliis esse munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod non ego non modo audiam, sed etiam videam planeque sentiam.

37

IV. Recognosce mecum tandem noctem illam superiorem: iam intelleges multo me vigilare acrius ad salutem quam te ad perniciem rei publicae. Dico te priore nocte venisse inter falcarios — non agam obscure — in M. Laecae domum, convenisse eodem complures eiusdem amentiae scelerisque socios. Num negare audes? Quid taces? Convincam, si negas; video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum una fuerunt.

O di immortales! ubinam gentium sumus? in qua urbe 9
vivimus? quam rem publicam habemus? Hic, hic sunt, in nostro
numero, patres conscripti, in hoc orbis terrae sanctissimo gra-
vissimoque consilio, qui de nostro omnium interitu, qui de
huius urbis atque adeo de orbis terrarum exitio cogitent! Hos
ego video consul et de re publica sententiam rogo et, quos
ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero.

Fuisti igitur apud Laecam illa nocte, Catilina; distribuisti
partes Italiae; statuisti, quo quemque proficisci placeret; dele-
gisti, quos Romae relinqueres, quos tecum educeres; discripsisti
urbis partes ad incendia; confirmasti te ipsum iam esse exi-
tuum, dixisti paululum tibi esse etiam nunc morae, quod ego
viverem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura
liberarent et se illa ipsa nocte paulo ante lucem me in meo
lectulo interfecturos esse pollicerentur. Haec ego omnia vixdum
etiam coetu vestro dimisso comperi; domum meam maioribus 10
praesidiis munivi atque firmavi; exclusi eos, quos tu ad me
salutatum mane miseras, cum illi ipsi venissent, quos ego iam
multis ac summis viris ad me id temporis venturos esse praedi-
xeram.

V. Quae cum ita sint, Catilina, perge, quo coepisti, 38
egredere aliquando ex urbe; patent portae: proficiscere.
Nimium diu te imperatorem tua illa Manliana castra deside-
rant. Educ tecum etiam omnes tuos, si minus, quam plurimos;
purga urbem. Magno me metu liberabis, dum modo inter me
atque te murus intersit. Nobiscum versari iam diutius non
potes: non feram, non patiar, non sinam.

Magna dis immortalibus habenda est atque huic ipsi Iovi 11
Statori, antiquissimo custodi huius urbis, gratia, quod hanc tam
taetram, tam horribilem tamque infestam rei publicae pestem
totiens iam effugimus. Non est saepius in uno homine summa
salus periclitanda rei publicae. Quam diu mihi consuli designato,
Catilina, insidiatus es, non publico me praesidio, sed privata
diligentia defendi. Cum proximis comitiis consularibus me con-

sulem in campo et competitores tuos interficere voluisti, compressi conatus tuos nefarios amicorum praesidio et copiis nullo tumultu publice concitato; denique, quotienscumque me petisti, per me tibi obstiti, quamquam videbam perniciem meam
12 cum magna calamitate rei publicae esse coniunctam. Nunc iam aperte rem publicam universam petis; templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam ad exitium ac vastitatem vocas.

Quare, quoniam id, quod est primum et quod huius imperii disciplinaeque maiorum proprium est, facere nondum audeo, faciam id, quod est ad severitatem lenius et ad communem salutem utilius. Nam si te interfici iussero, residebit in re publica reliqua coniuratorum manus; sin tu, quod te iam dudum hortor, exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna et perniciosa sentina rei publicae.

13 Quid est, Catilina? num dubitas id me imperante facere, quod iam tua sponte faciebas? Exire ex urbe iubet consul hostem. Interrogas me: num in exilium? Non iubeo, sed, si me consulis, suadeo.

39 VI. Quid est enim, Catilina, quod te iam in hac urbe delectare possit? in qua nemo est extra istam coniurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo, qui non oderit.

Quae nota domesticae turpitudinis non inusta vitae tuae est? Quod privatarum rerum dedecus non haeret in fama? Quae libido ab oculis, quod facinus a manibus umquam tuis, quod flagitium a toto corpore afit? Cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam
14 ferrum aut ad libidinem facem praetulisti? Quid vero? nuper, cum morte superioris uxoris novis nuptiis domum vacuefecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? Quod ego praetermitto et facile patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut exstitisse aut vindicata esse videatur. Praetermitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis Idibus senties; ad illa venio,

quae non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domesticam tuam difficultatem ac turpitudinem, sed ad summam rem publicam atque ad omnium nostrum vitam salutemque pertinent.

Potestne tibi haec lux, Catilina, aut huius caeli spiritus 15 esse iucundus, cum scias esse horum neminem, qui nesciat te prid. Kal. Ian. Lepido et Tullo consulibus stetisse in comitio cum telo, manum consulum et principum civitatis interficiendorum causa paravisse, sceleri ac furori tuo non mentem aliquam aut timorem tuum, sed fortunam populi Romani obtitisse? Ac iam illa omitto — neque enim sunt aut obscura aut non multa commissa postea —, quotiens tu me designatum, quotiens consulem interficere conatus es! Quot ego tuas petitiones ita coniectas, ut vitari posse non viderentur, parva quaedam declinatione et, ut aiunt, corpore effugii! Nihil agis, nihil 16 assequeris, neque tamen conari ac velle desistis. Quotiens iam tibi extorta est ista sica de manibus! quotiens excidit casu aliquo et elapsa est! Quae quidem quibus abs te initiata sacris ac devota sit, nescio, quod eam necesse putas esse in consulis corpore defigere.

VII. Nunc vero quae tua est ista vita? Sic enim iam 40 tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeo, sed ut misericordia, quae tibi nulla debetur. Venisti paulo ante in senatum. Quis te ex hac tanta frequentia, tot ex tuis amicis ac necessariis salutavit? Si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis exspectas contumeliam, cum sis gravissimo iudicio taciturnitatis oppressus? Quid? quod adventu tuo ista subsellia vacuefacta sunt, quod omnes consulares, qui tibi persaepe ad caedem constituti fuerunt, simul atque assedisti, partem istam subselliōrum nudam atque inanem reliquerunt, quo tandem animo hoc tibi ferendum putas?

Servi, mehercule, mei si me isto pacto metuerent, ut te 17 metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem; tu tibi urbem non arbitraris? Et si me meis civibus iniuria su-

spectum tam graviter atque offensum viderem, carere me aspectu civium quam infestis omnium oculis conspici mallet; tu, cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium iustum et iam diu tibi debitum, dubitas, quorum mentes sensusque vulneras, eorum aspectum praesentiamque vitare? Si te parentes timerent atque odissent tui neque eos ulla ratione placare posses, ut opinor, ab eorum oculis aliquo concederes. Nunc te patria, quae communis est parens omnium nostrum, odit ac metuit et iam diu nihil te iudicat nisi de parricidio suo cogitare; huius tu neque auctoritatem verebere nec iudicium sequere nec vim pertimesces?

18 Quae tecum, Catilina, sic agit et quodam modo tacita loquitur: „Nullum iam aliquot annis facinus exstitit nisi per te, nullum flagitium sine te; tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio direptioque sociorum impunita fuit ac libera; tu non solum ad neglegendas leges et quaestiones, verum etiam ad evertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli; nunc vero me totam esse in metu propter unum te, quidquid increpuerit, Catilinam timeri, nullum videri contra me consilium iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Quam ob rem discede atque hunc mihi timorem eripe; si est verus, ne opprimar, sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam.“

41 19 VIII. Haec si tecum ita, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiam si vim adhibere non possit? Quid, quod tu te ipse in custodiam dedisti, quod vitandae suspicionis causa ad M'. Lepidum te habitare velle dixisti? A quo non receptus etiam ad me venire ausus es atque, ut domi meae te asservarem, rogasti. Cum a me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse isdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod isdem moenibus contineremur, ad Q. Metellum praetorem venisti; a quo repudiatus ad sodalem tuum, virum optimum, M. Metellum demigrasti, quem tu videlicet et ad custodiendum diligentissimum et ad suspican-

dum sagacissimum et ad vindicandum fortissimum fore putasti. Sed quam longe videtur a carcere atque a vinculis abesse debere, qui se ipse iam dignum custodia iudicavit?

Quae cum ita sint, Catilina, dubitas, si emori aequo animo ²⁰ non potes, abire in aliquas terras et vitam istam multis suppliciis iustis debitisque ereptam fugae solitudinique mandare?

„Refer“, inquis, „ad senatum“; id enim postulas et, si hic ordo sibi placere decreverit te ire in exsilium, obtemperatum te esse dicis. Non referam, id quod abhorret a meis moribus, et tamen faciam, ut intellegas, quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina, libera rem publicam metu, in exsilium, si hanc vocem exspectas, proficiscere! Quid est, Catilina? Ecquid attendis, ecquid animadvertis horum silentium? Patiuntur, tacent. Quid exspectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis? At si hoc idem huic ²¹ adulescenti optimo P. Sestio, si fortissimo viro M. Marcello dixissem, iam mihi consuli hoc ipso in templo senatus iure optimo vim et manus intulisset. De te autem, Catilina, cum quiescunt, probant, cum patiuntur, decernunt, cum tacent, clamant; neque hi solum, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima, sed etiam illi equites Romani, honestissimi atque optimi viri, ceterique fortissimi cives, qui circumstant senatum, quorum tu et frequentiam videre et studia perspicere et voces paulo ante exaudire potuisti. Quorum ego vix abs te iam diu manus ac tela contineo, eosdem facile adducam, ut te haec, quae vastare iam pridem studes, relinquentem usque ad portas prosequantur.

IX. Quamquam quid loquor? Te ut ulla res frangat? tu ²² ⁴² ut umquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditare? tu ut exsilium cogites? Utinam tibi istam mentem di immortales duint! etsi video, si mea voce perterritus ire in exsilium animum induxeris, quanta tempestas invidiae nobis, si minus in praesens tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in

posteritatem impendeat. Sed est tanti, dum modo ista sit privata calamitas et a rei publicae periculis seiungatur. Sed tu ut vitiis tuis commoveare, ut legum poenas pertimescas, ut temporibus rei publicae cedas, non est postulandum. Neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor umquam a turpitudine aut ²³metus a periculo aut ratio a furore revocaverit. Quam ob rem, ut saepe iam dixi, proficiscere ac, si mihi inimico, ut praedicas, tuo conflare vis invidiam, recta perge in exsilium: vix feram sermones hominum, si id feceris; vix molem istius invidiae, si in exsilium iussu consulis ieris, sustinebo. Sin autem servire meae laudi et gloriae mavis, egredere cum importuna sceleratorum manu, confer te ad Manlium, concita perditos cives, secerne te a bonis, infer patriae bellum, exsulta impio latrocinio, ut a me non eiectus ad alienos, sed invitatus ad tuos esse videaris.

²⁴ Quamquam quid ego te invitem, a quo iam sciam esse praemissos, qui tibi ad Forum Aurelium praestolarentur armati? cui sciam pactam et constitutam cum Manlio diem? a quo etiam aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus confido perniciosam ac funestam futuram, cui domi tuae sacrarium scelerum constitutum fuit, sciam esse praemissam? Tu ut illa carere diutius possis, quam venerari ad caedem proficiscens solebas, a cuius altaribus saepe istam impiam dexteram ad necem civium transtulisti?

⁴³ ²⁵ X. Ibis tandem aliquando, quo te iam pridem ista tua cupiditas effrenata ac furiosa rapiebat. Neque enim tibi haec res affert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit. Numquam tu non modo otium, sed ne bellum quidem nisi nefarium concupisti. Nactus es ex perditis atque ab omni non modo fortuna, verum etiam spe derelictis conflatam improborum manum. ²⁶ Hic tu qua laetitia perfruere, quibus gaudiis exsultabis, quanta in voluptate bacchabere, cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quemquam neque

videbis! Habes, ubi ostentes tuam illam praeclaram patientiam famis, frigoris, inopiae rerum omnium, quibus te brevi tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum, cum te a consulatu reppuli, ut exsul potius temptare quam consul vexare rem publicam posses atque ut id, quod est a te scelerate susceptum, latrocinium potius quam bellum nominaretur. 27

XI. Nunc, ut a me, patres conscripti, quandam prope iustam patriae querimoniam detester ac deprecer, percipite, quaeso, diligenter, quae dicam, et ea penitus animis vestris mentibusque mandate. 44

Etenim si mecum patria, quae mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis res publica sic loquatur: „M. Tulli, quid agis? Tune eum, quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem expectari imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem coniurationis, evocatorem servorum et civium perditorum, exire patiere, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? Nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis?

Quid tandem te impedit? Mosne maiorum? At persaepe etiam privati in hac re publica perniciosos cives morte multarunt. An leges, quae de civium Romanorum supplicio rogatae sunt? At numquam in hac urbe, qui a re publica defecerunt, civium iura tenuerunt. An invidiam posteritatis times? Praeclaram vero populo Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione maiorum tam mature ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit, si propter invidiae aut alicuius periculi metum salutem civium tuorum negligis. Sed si quis est invidiae metus, num est vehementius severitatis ac fortitudinis invidia quam inertiae ac nequitiae pertimescenda? An, cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non existimas invidiae incendio conflagraturum? 28 29

XII. His ego sanctissimis rei publicae vocibus et eorum hominum, qui hoc idem sentiunt, mentibus pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu iudicarem, patres conscripti, Catilinam morte multari, unius usuram horae gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim si summi viri et clarissimi cives Saturnini et Gracchorum et Flacci et superiorum complurium sanguine non modo se non contaminarunt, sed etiam honestarunt, certe verendum mihi non erat, ne quid hoc parricida civium interfecto invidiae mihi in posteritatem redundaret. Quod si ea mihi maxime impenderet, tamen hoc animo fui semper, ut invidiam virtute partam gloriam, non invidiam putarem.

30 Quamquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quae imminet, non videant aut ea, quae vident, dissimulent; qui spem Catilinae mollibus sentiis aluerunt coniurationemque nascentem non credendo corroboraverunt; quorum auctoritatem secuti multi non solum improbi, verum etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter et regie factum esse dicerent. Nunc intellego, si iste, quo intendit, in Manliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat coniurationem esse factam, neminem tam improbum, qui non fateatur.

Hoc autem uno interfecto intellego hanc rei publicae pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quod si se eiecerit secumque suos eduxerit et eodem ceteros undique collectos naufragos aggregaverit, exstinguetur atque delebitur non modo haec tam adulta rei publicae pestis, verum etiam stirps ac semen malorum omnium.

46 31 XIII. Etenim iam diu, patres conscripti, in his periculis coniurationis insidiisque versamur, sed nescio quo pacto omnium scelerum ac veteris furoris et audaciae maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur, videbimur fortasse ad breve quoddam tempus cura et metu esse relevati, periculum autem residebit et

erit inclusum penitus in venis atque in visceribus rei publicae. Ut saepe homines aegri morbo gravi, cum aestu febrique iactantur, si aquam gelidam biberunt, primo relevari videntur, deinde multo gravius vehementiusque afflicantur, sic hic morbus, qui est in re publica, relevatus istius poena vehementius vivis reliquis ingravescet.

Quare secedant improbi, secernant se a bonis, unum in locum congregentur, muro denique, id quod saepe iam dixi, discernantur a nobis; desinant insidiari domi suae consuli, circumstare tribunal praetoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos et faces ad inflammandam urbem comparare; sit denique inscriptum in fronte uniuscuiusque, quid de re publica sentiat. Polliceor hoc vobis, patres conscripti, tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinae profectio omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis.

Hisce ominibus, Catilina, cum summa rei publicae salute, cum tua peste ac pernicie cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere parricidioque iunxerunt, proficiscere ad impium bellum ac nefarium.

Tum tu, Iuppiter, qui isdem, quibus haec urbs, auspiciis a Romulo es constitutus, quem Statorem huius urbis atque imperii vere nominamus, hunc et huius socios a tuis aris ceterisque templis, a tectis urbis ac moenibus, a vita fortunisque civium arcebis et homines bonorum inimicos, hostes patriae, latrones Italiae, scelerum foedere inter se ac nefaria societate coniunctos, aeternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

CARMINA.

EXEGI MONUMENTUM.

- 47 ¹ Exegi monumentum aere perennius
regalique situ pyramidum altius,
quod non imber edax, non aquilo impotens
possit diruere aut innumerabilis
- ² annorum series et fuga temporum.
Non omnis moriar multaue pars mei
vitabit Libitinam: usque ego postera
crescam laude recens, dum Capitolium
- ³ scandet cum tacita virgine pontifex.
Dicar, qua violens obstrepit Aufidus
et qua pauper aquae Daunus agrestium
regnavit populorum, ex humili potens
- ⁴ princeps Aeolium carmen ad Italos
deduxisse modos. Sume superbiam
quaesitam meritis et mihi Delphica
lauro cinge volens, Melpomene, comam!

(III, 30)

- 1 Quis desiderio sit pudor aut modus
tam cari capitis? Praecepte lugubres
cantus, Melpomenè, cui liquidam pater
vocem cum cithara dedit.
- 2 Ergo Quintilium perpetuus sopor
urget; cui Pudor et Iustitiae soror,
incorrupta Fides, nudaque Veritas
quando ullum inveniet parem?
- 3 Multis ille bonis flebilis occidit,
nulli flebilior quam tibi, Vergili.
Tu frustra pius, heu! non ita creditum
poscis Quintilium deos.
- 4 Quid? si Threicio blandius Orpheo
auditam moderere arboribus fidem,
num vanae redeat sanguis imagini,
quam virga semel horrida,
- 5 non lenis precibus fata recludere,
nigro compulerit Mercurius gregi?
Durum; sed levius fit patientia,
quidquid corrigere est nefas.

(1, 24)

O NAVIS, REFERENT.

- 49 1 O navis, referent in mare te novi
fluctus! O quid agis? Fortiter occupa
portum. Nonne vides, ut
nudum remigio latus
- 2 et malus celeri saucius Africo
antennaeque gemant ac sine funibus
vix durare carinae
possint imperiosius
- 3 aequor. Non tibi sunt integra lintea,
non di, quos iterum pressa voces malo.
Quamvis Pontica pinus,
silvae filia nobilis,
- 4 iactes, et genus et nomen inutile:
nil pictis timidus navita puppibus
fidit. Tu, nisi ventis
debes ludibrium, cave!
- 5 Nuper sollicitum quae mihi taedium,
nunc desiderium curaque non levis,
interfusa nitentes
vites aequora Cycladas.

(I, 14)

DONEC GRATUS ERAM TIBI.

- 1 „Donec gratus eram tibi 50
nec quisquam potior bracchia candidae
cervici iuvenis dabat,
Persarum vigui rege beatior.“ —
- 2 „Donec non alia magis
arsisti neque erat Lydia post Chloën,
multi Lydia nominis
Romana vigui clarior Ilia.“ —
- 3 „Me nunc Thressa Chloë regit,
dulces docta modos et citharae sciens,
pro qua non metuam mori,
si parcent animae fata superstiti.“ —
- 4 „Me torret face mutua
Thurini Calais filius Ornyti,
pro quo bis patiar mori,
si parcent puero fata superstiti.“ —
- 5 „Quid si prisca redit Venus
diductosque iugo cogit aëneo,
si flava excutitur Chloë
reiectaeque patet ianua Lydiae?“ —
- 6 „Quamquam sidere pulchrior
ille est, tu levior cortice et improbo
iracundior Hadria,
tecum vivere amem, tecum obeam libens!“

(III, 9)

TU NE QUAESIERIS.

- 51 ¹ Tu ne quaesieris — scire nefas —, quem mihi, quem tibi
finem di dederint, Leuconoë, nec Babylonios
temptaris numeros. Ut melius, quidquid erit, pati!
Seu plures hiemes seu tribuit Iuppiter ultimam,
² quae nunc oppositis debilitat pumicibus mare
Tyrrhenum, sapias: vina liques et spatio brevi
spem longam reseces. Dum loquimur, fugerit invida
aetas: carpe diem, quam minimum credula postero.

(I, 11)

RECTIUS VIVES.

- 52 ¹ Rectius vives, Licini, neque altum
semper urgendo, neque, dum procellas
cautus horrescis, nimium premendo
litus iniquum.
- ² Auream quisquis mediocritatem
diligit, tutus caret obsoleti
sordibus tecti, caret invidenda
sobrius aula.
- ³ Saepius ventis ágitatur ingens
pinus et celsae graviore casu
decidunt turres feriuntque summos
fulgura montes.
- ⁴ Sperat infestis, metuit secundis
alteram sortem bene praeparatum
pectus. Informes hiemes reducit
Iuppiter, idem

5 summovet. Non si male nunc, et olim
sic erit: quondam cithara tacentem
suscitat Musam neque semper arcum
tendit Apollo.

6 Rebus angustis animosus atque
fortis appare; sapienter idem
contrahes vento nimium secundo
turgida vela.

(II, 10)

LYDIA, DIC.

- 1 Lydia, dic, per omnes 53
te deos oro, Sybarin cur properes amando
perdere, cur apricum
oderit campum, patiens pulveris atque solis!
- 2 Cur neque militares
inter aequales equitat, Gallica nec lupatis
temperat ora frenis?
Cur timet flavum Tiberim tangere? Cur olivum
- 3 sanguine viperino
cautius vitat neque iam livida gestat armis
bracchia, saepe disco,
saepe trans finem iaculo nobilis expedito?
- 4 Quid latet, ut marinae
filium dicunt Thetidis sub lacrimosa Troiae
funera, ne virilis
cultus in caedem et Lycias proriperet catervas?

(I, 8)

DIFFUGERE NIVES.

- 54 1 Diffugere nives, redeunt iam gramina campis
arboribusque comae;
mutat terra vices et decrescentia ripas
flumina praetereunt;
- 2 Gratia cum Nymphis geminisque sororibus audet
ducere nuda choros.
Immortalia ne speres, monet annus et alium
quae rapit hora diem.
- 3 Frigora mitescunt zephyris, ver proterit aestas
interitura, simul
pomifer autumnus fruges effuderit, et mox
Bruma recurrit iners.
- 4 Damna tamen celeres reparant caelestia lunae;
nos, ubi decidimus,
quo pater Aeneas, quo dives Tullus et Ancus,
pulvis et umbra sumus.
- 5 Quis scit, an adiciant hodiernae crastina summae
tempora di superi?
Cuncta manus avidas fugient heredis, amico
quae dederis animo.
- 6 Cum semel occideris et de te splendida Minos
fecerit arbitria,
non, Torquate, genus, non te facundia, non te
restituēt pietas:
- 7 infernis neque enim tenebris Diana pudicum
liberat Hippolytum
nec Lethaea valet Theseus abrumpere caro
vincula Pirithoo.

(IV, 7)

QUID DEDICATUM.

- 1 Quid dedicatum poscit Apollinem 55
vates? Quid orat de patera novum
fundens liquorem? Non opimae
Sardiniae segetes feraces,
- 2 non aestuosae grata Calabriae
armenta, non aurum aut ebur Indicum,
non rura, quae Liris quieta
mordet aqua taciturnus amnis.
- 3 Premant Calenam falce, quibus dedit
Fortuna, vitem, dives et aureis
mercator exsiccet culullis
vina Syra reparata merce,
- 4 dis carus ipsis, quippe ter et quater
anno revisens aequor Atlanticum
impune. Me pascunt olivae,
me cichorea levesque malvae.
- 5 Frui paratis et valido mihi,
Latoë, dones ac, precor, integra
cum mente nec turpem senectam
degere nec cithara carentem.

(I, 31)

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

MISERARUM EST.

- 56 1 Miserarum est neque amori dare ludum neque dulci
mala vino lavere aut exanimari metuentes
patruae verbera linguae.
- 2 Tibi qualum Cythereae puer ales, tibi telas
operosaeque Minervae studium aufert, Neobule,
Liparaei nitor Hebri,
- 3 simul unctos Tiberinis umeros lavit in undis;
eques ipso melior Bellerophonte, neque pugno
neque segni pede victus,
- 4 catus idem per apertum fugientes agitato
grege cervos iaculari et celer arto latitantem
fruticeto excipere aprum.

(III, 12)

APPENDIX.

PROVERBIA QUAEDAM ET DICTA.

I.

1. Vita brevis, ars longa. 57
2. Non scholae, sed vitae discimus.
3. Fas est et ab hoste doceri.
4. Multum, non multa.
5. Superflua non nocent.
6. Dies diem docet.
7. Verba docent, exempla trahunt.
8. Usus magister est optimus.
9. Consuetudo quasi altera natura.
10. Repetitio est mater studiorum.

II.

11. Per aspera ad astra.
12. Ad augusta per angusta.
13. Dimidium facti, qui coepit, habet.
14. Potius sero quam numquam.
15. Fortiter in re, suaviter in modo.
16. Audacter in re, in consilio prudenter.
17. Festina lente!
18. Res severa est verum gaudium.
19. Iucundi acti labores.
20. Finis coronat opus.

III.

21. Faber est suae quisque fortunae.
22. Stultum facit fortuna, quem vult perdere.
23. Honestè vivere est feliciter vivere.
24. Male parta male dilabuntur.
25. Ut sementem feceris, ita metes.
26. Dum spiro, spero.
27. Variatio delectat.
28. Nemo perpetuo in voluptatibus vivit.
29. Post nubila Phoebus.
30. Nondum omnium dierum sol occidit.

IV.

31. Ut salutas, ita salutaberis.
32. Quanti quisque alios facit, tanti fit ab aliis.
33. Omnia vincit amor.
34. Amantes amentes.
35. Ira furor brevis est.
36. Qui asinum non potest, stratum caedit.
37. Ignoscito semper alteri, numquam tibi.
38. Fide, sed cui fides, vide.
39. Amicus certus in re incerta cernitur.
40. Amicus Plato, sed magis amica veritas.

V.

41. Verba volant, scripta manent.
42. Litterae non erubescunt.
43. Cum grano salis.
44. Nomina sunt odiosa.
45. Fama crescit eundo.
46. Calumniare audacter, semper aliquid haeret.
47. Audi multa, loquere pauca.

48. O si tacuisses, philosophus mansisses!
49. Sapienti sat (est).
50. O sancta simplicitas!

VI.

51. Audendo virtus crescit.
52. Aut Caesar aut ni(hi)l!
53. Alea iacta est.
54. Veni, vidi, vici.
55. Vir prudens facile omnes difficultates superat.
56. Concordia parvae res crescunt, discordia
maximae dilabuntur.
57. Nescis, quid vesper serus vehat.
58. Memento mori!
59. De mortuis nil, nisi bene.
60. Sic transit gloria mundi.

VII.

61. Quod licet Iovi, non licet bovi.
62. Duo cum faciunt idem, non est idem.
63. Ex ungue leonem.
64. Magnos homines virtute metimur, non fortuna.
65. Ne sutor supra crepidam!
66. Medice, cura te ipsum.
67. Non omnia possumus omnes.
68. Nemo ultra posse obligatur.
69. In magnis et voluisse sat est.
70. Ex nihilo nihil.

VIII.

71. Similis simili gaudet.
72. Qualis rex, talis grex.
73. Quot homines, tot sententiae.

74. Homo sum, humani nil a me alienum puto.
75. Errare humanum est.
76. Video meliora proboque, deteriora sequor.
77. Probitas laudatur et alget.
78. Tunica propior pallio est.
79. De duobus malis minus.
80. Nosce te ipsum.

IX.

81. Sine ira et studio.
82. Per fas et nefas.
83. Is fecit, cui prodest.
84. Nulla regula sine exceptione.
85. Summum ius summa iniuria.
86. Fiat iustitia, pereat mundus!
87. Volenti non fit iniuria.
88. Audiatur et altera pars.
89. Conditio, sine qua non.
90. Nolens volens.

X.

91. Videant consules, ne quid res publica
detrimenti capiat!
92. Salus populi suprema lex.
93. Dura lex, sed lex.
94. Divide et impera.
95. Si vis pacem, para bellum.
96. Silent leges inter arma.
97. Inter arma tacent Musae.
98. Dulce et decorum est pro patria mori.
99. Aut cum hoc aut in hoc!
100. Vae victis!

XI.

101. Quidquid agis, prudenter agas et respice finem.
102. Audentes fortuna iuvat decoratque corona.
103. Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo.
104. Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.
105. Incidis in Scyllam cupiens vitare Charybdin.
106. Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.
107. Ipse sibi nocet is, alium qui laedere quaerit.
108. Vae tibi ridenti, quia mox post gaudia flebis!
109. Feci, quod potui, faciant meliora potentes!
110. Hoc volō, sic iubeo. Sit pro ratione voluntas!
111. Venturae memores iam nunc estote senectae,
 sic nullum vobis tempus abibit iners!
112. Gravior est solito post maxima nubila Phoebus,
 post inimicitias clarior est et amor.
113. Navita de ventis, de tauris narrat arator;
 enumerat miles vulnera, pastor oves.

INDEX.

	Pagina
1. C. IULIUS CAESAR.	
Commentarii de bello Gallico:	
Liber I	5
Liber VI	15
2. P. OVIDIUS NASO.	
Metamorphoses:	
Prooemium	18
Quattuor aetates	18
Deucalion et Pyrrha	20
Pyramus et Thisbe	25
Fasti:	
Arion	27
Tristia:	
Ille ego qui fuerim	28
Sententiae	30
3. M. TULLIUS CICERO.	
Oratio in Catilinam prima	32
4. Q. HORATIUS FLACCUS.	
Carmina:	
Exegi monumentum	44
Quis desiderio	45
O navis, referent	46
Donec gratus eram tibi	47
Tu ne quaesieris	48
Rectius vives	48
Lydia, dic	49
Diffugere nives	50
Quid dedicatum	52
Miserarum est	51
5. Proverbia quaedam et dicta	53

INDEX

1	1. ÜLDINE ÜHENDUS
2	2. LÄBIVÕTTA
3	3. LÄBIVÕTTA
4	4. LÄBIVÕTTA
5	5. LÄBIVÕTTA
6	6. LÄBIVÕTTA
7	7. LÄBIVÕTTA
8	8. LÄBIVÕTTA
9	9. LÄBIVÕTTA
10	10. LÄBIVÕTTA
11	11. LÄBIVÕTTA
12	12. LÄBIVÕTTA
13	13. LÄBIVÕTTA
14	14. LÄBIVÕTTA
15	15. LÄBIVÕTTA
16	16. LÄBIVÕTTA
17	17. LÄBIVÕTTA
18	18. LÄBIVÕTTA
19	19. LÄBIVÕTTA
20	20. LÄBIVÕTTA
21	21. LÄBIVÕTTA
22	22. LÄBIVÕTTA
23	23. LÄBIVÕTTA
24	24. LÄBIVÕTTA
25	25. LÄBIVÕTTA
26	26. LÄBIVÕTTA
27	27. LÄBIVÕTTA
28	28. LÄBIVÕTTA
29	29. LÄBIVÕTTA
30	30. LÄBIVÕTTA
31	31. LÄBIVÕTTA
32	32. LÄBIVÕTTA
33	33. LÄBIVÕTTA
34	34. LÄBIVÕTTA
35	35. LÄBIVÕTTA
36	36. LÄBIVÕTTA
37	37. LÄBIVÕTTA
38	38. LÄBIVÕTTA
39	39. LÄBIVÕTTA
40	40. LÄBIVÕTTA
41	41. LÄBIVÕTTA
42	42. LÄBIVÕTTA
43	43. LÄBIVÕTTA
44	44. LÄBIVÕTTA
45	45. LÄBIVÕTTA
46	46. LÄBIVÕTTA
47	47. LÄBIVÕTTA
48	48. LÄBIVÕTTA
49	49. LÄBIVÕTTA
50	50. LÄBIVÕTTA

Vastutav toimetaja R. Kleis.
 Keeleline toimetaja E. Nurm.

Ladumisele antud 12. I 1949. Trükkimisele antud 28. II 1949. Trüki-
 arv 2000. Paber 56×79, 1/16. Trükipoognaid 3,75. Trükitähti trükipoog-
 nas 32.640. Arvutuspoognaid 3,1. MB-00055. Trükikoda „Noor-Eesti“
 Tartu, Kastani 38. Tellimise nr. 79.

На латинском языке.
 Учебник латинского языка для X и XI кл.

Rbl. 1.80

A

18225

6966727

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00696672 7

49 315